

De Duitse vorsten eisten tolgeld

De Boxtelse baron betaalde in Rijnlandse guldens

Na het ineenstorten van het Romeinse Rijk duurde het tot 1252 voordat in West-Europa weer gouden muntstukken werden geslagen. Als eerste in de rij munterijen binnen Europa gaf Florence vanaf dat jaar haar gouden geldstuk uit, dat 'florijn' werd genoemd. Gaandeweg verspreidde die munt zich over de omringende landen en kreeg zij in de volksmond de naam 'gouden', die verbasterde tot 'gulden'. Tot op de dag van vandaag verwijst ons symbool ' f ' (dat staat voor gulden) naar de Florentijnse florijn. Na deze stad volgde spoedig Venetië die haar gouden munt de naam 'dukaat' gaf. Terwijl Frankrijk in 1337 een eigen gouden munt op de markt bracht, namelijk 'het gouden schild', was in het Duitse rijk tot in de veertiende eeuw de florijn in omloop. Pas in 1349 sloten de keurvorsten van Trier en Keulen een muntverdrag. Daar voegden in 1386 de keurvorst van Mainz en de paltsgraaf aan de Rijn zich bij aan. Deze vier vorsten aan de Rijn, drie aartsbisschoppen en een graaf, besloten om gezamenlijk een gouden munt uit te geven, die aanvankelijk sterk overeenkwam met de florijn. Zij konden tot deze geldcirculatie overgaan, omdat de lucratieve tollens op de Rijn hen over het nodige goud deden beschikken. Enkele tientallen jaren later brachten zij hun eigen beelden naar op die goudstukken aan. De 'Rijnse gulden' was geboren.

De Rijnse gulden

De Waal en de Rijn waren toen reeds drukbevaren rivieren. Van overzee werden allerlei goederen naar de havens aan de kust van de Nederlanden, zoals Brugge, Antwerpen, Bergen op Zoom, Middelburg en Dordrecht, aangevoerd. Vooral Engelse wol en

Engels laken vonden gretig aftrek in het Duitse binnenland. Vanuit het Duitse achterland werden ook allerlei goederen per schip, de kogge genaamd, naar ons land vervoerd, zoals Rijnwijn, bier, zilver, koper en specerijen. De tolwachten van deze vier keurvorsten waren strategisch geplaatst bij rivierarmen en verbindingswegen. Iedere handelaar moest betalen bij het binnenvaren en het uitvaren van hun territoria. Ter controle plaatsten hun tolgaarders de toltekens ter goedkeuring. Dankzij het stapelrecht was met name Keulen een belangrijk distributiecentrum. Ofschoon zij niet tot deze Rijnlandse muntunie behoorden, lieten vele vorsten, ook in de Nederlanden, munten slaan die een grote gelijkenis vertoonden met de Rijnse gulden. In de loop van de vijftiende eeuw veranderde dit goudstuk van een bestaande munt in een rekenmunt. In de Nederlanden werd de Rijnse gulden een rekeneenheid, die vanaf 1465 een tegenwaarde had van twintig stuivers en rond 1500 'een koers' had van 28 stuivers.

In de Middeleeuwen was de waarde van munten immers niet gebaseerd op een overeenkomst, zoals tegenwoordig het geval is, maar op de hoeveelheid edelmetaal die in een munt was verwerkt. De nominale waarde van elke munt (dat wil zeggen: de waarde die er in het handelsverkeer aan werd gegeven) kwam vrijwel overeen met de intrinsieke waarde (=de handelswaarde van het edelmetaal in de munt).

In een geldstelsel dat op de intrinsieke waarde van munten is gebaseerd, zoals in die tijd in de Nederlanden, kunnen in principe allerlei soorten gouden en zilveren geldstukken naast elkaar worden gebruikt. Het is dan wel uitermate belangrijk dat het

gehalte aan edelmetaal en het gewicht van iedere muntsoort nauwkeurig bekend zijn, zodat de 'koers' bepaald kan worden. Dat wil zeggen, vaststellen hoeveel stuivers elke muntsoort waard is. De gebruiker moet er dan alleen op letten dat de munten, die hij ontvangt, niet gesnoeid zijn. Dat wil zeggen dat er aan de randen geen dun laagje metaal is afgeschraapt, en dat de geldstukken niet opvallend sterk zijn afgesleten.

Twee stropers

Ook in de Boxtelse heerlijkheid waren in die tijd Rijnse guldens in omloop, aldus wordt vermeld in Boxtelse archiefstukken. Hier worden twee gebeurtenissen verteld waarin deze muntstukken een rol speelden. In beide verhalen staat de heer van Boxtel centraal.

Zo stonden op 1 november 1507 de twee broers, Daniël en Reynert, terecht voor de Boxtelse schepenbank.⁽¹⁾ Zij waren zonen van Reymers Loyens. Beide broers waren op heterdaad betrapt tijdens een stroperij op het terrein van de Boxtelse heer, Jan van Home, die in zijn heerlijkheid het jacht- en visrecht bezat. Deze regale rechten ⁽²⁾ hielden in, dat de heer van Boxtel het alleenrecht had om, met uitsluiting van ieder ander, binnen zijn territorium te jagen, te vissen en zich de buit toe te eigenen. Natuurlijk kon de Boxtelse heer tijdelijk deze rechten overdragen. Hij verpachtte dan voor een bepaalde periode tegen een zekere vergoeding zijn recht op het jagen en vissen in heel zijn heerlijkheid of in een deel ervan. Daniël en Reynert waren beslist geen pachters; zij waren stropers, die door de warandemeester (= jachtopziener) van de Boxtelse heer in hun nekvel waren gepakt. Op dat moment hadden zij reeds vier gedode konijnen bij zich.

Uit het verhoor bleek dat zij zich al zes à zeven uren op het terrein van de heer bevonden en al die tijd op jacht waren geweest. Zij waren gewapend met pijl en boog. De warandemeester had hen betrapt

toen zij op het punt stonden om te schieten. Bovendien hadden zij geweren, strikken, fretten en buidels bij zich. Voor de stropers was het duidelijk dat er niets anders opzat dan te bekennen. Dat deden zij dan ook. Daniël, de oudste, nam alle schuld op zich. Terwijl hij ongeboeid voor zijn rechters stond, zwoer hij de hele schuld te zullen betalen. Die woorden 'ongeboeid' in de Boxtelse protocollen geven aan, dat hij niet werd gedwongen maar uit vrije wil zijn eed zwoer. Hij zou aan Jan van Kessel, de Boxtelse schout, 33 Rijnse guldens betalen ten bate van de heer van Boxtel. Elke gulden zou een tegenwaarde moeten hebben van twintig stuivers. Er werd van Daniël geëist dat hij één maand na dato moest betalen. Het blijkt dat 'de koers' van de Rijnse gulden toen weer was gedevalueerd tot op zijn oude niveau, omdat rond 1500 de Rijnse gulden nog 28 stuivers waard was.

De heerlijkheid Esch

Het tweede verhaal is gebaseerd op een charter uit het huisarchief van Stapelen ⁽³⁾ Het gaat om een leenverheffing. Dat wil zeggen, een leenheer gaf een andere man een bepaald territorium in leen; in principe voor de duur van diens leven. De leenman bracht hem leenhulde. Hij stelde zich dan onder het gezag van zijn leenheer door hem trouw, gehoorzaam en dienstbaar te zijn.

Kortom de leenman deed zijn 'verhef' en betaalde bij de inbezitneming van zijn heerlijkheid eenmalig 'een heergewaad'; een kleine som geld aan zijn leenheer.

Op 5 maart 1580 stond jonker Gerard van Home, baron van Boxtel, in Maastricht voor de kanselier van de hertog van Brabant. Deze kanselier trad op als stadhouder van koning Philips II. Samen met vijf leenmannen van het leenhof van Brabant nam de kanselier de leenhulde van de Boxtelse heer in ontvangst. Omringd door allerlei voorname personen deed Gerard zijn verhef om het wettig investituur over de heerlijkheid Esch samen met de daarbij beho-

rende heerlijke rechten in ontvangst te nemen. Het hoogtepunt van die plechtigheid was het moment dat Gerard in de handen van de stadhouder 'hulde, manschap ende solemnelen eedt van trauwen' deed aan de koning, als hertog van Brabant.

Daarna maakte hij zijn geldbuidel los om zijn heergewaad aan de kanselier te betalen. Daartoe stond een bedrag van tien gouden kronen. Elke kroon had een tegenwaarde van veertig Brabantse stuivers. Gerard gaf hem twintig Rijnse guldens omdat die gelijkwaardig waren aan tien kronen. Als representatietoelage ontvingen de stadhouder en de leenmannen gezamenlijk van Gerard vijf Rijnse guldens.

Die gouden kroon was in 1385 in Frankrijk ingevoerd. Zijn naam ontleende deze munt aan het gekroond wapen van Frankrijk dat erop voorkomt. Deze kroon bleef ruim twee-en-een-halve eeuw in de Nederlanden een zeer verbreide muntsoort. Niet voor niets gaf de kanselier de exacte tegenwaarde in stuivers aan, namelijk voor elke kroon veertig stuivers, omdat in 1505 in ons land die kroon was gedevalueerd naar 24 stuivers. Hij wilde voorkomen dat de hertog gouden kronen zou ontvangen met een lagere ge-

halte aan edelmetaal of met minder gewicht dan de vastgestelde 'koerswaarde'. Wellicht stelde hij het zeer op prijs dat de Boxtelse jonker in Rijnse guldens betaalde, omdat die munt in de Nederlanden in een groter aantal in omloop was dan de kroon. Anders gezegd: de gulden was veel vertrouwder in ons land dan de kroon. En ieder mens handelt nu eenmaal het liefst in geld dat hem van jongs af vertrouwd is.

Zo werd het ook zijn vanaf 1 januari 2002 voor ons. Wij waren in Nederland al vele eeuwen aan de gulden gewend. Na 749 jaren verdween deze oudste 'Europese gouden munt' en de Euro kwam er voor in de plaats.

Hans de Visser

1. Algemeen protocol, RANB 's-Hertogenbosch, Rechterlijke Archieven Boxtel, inv. nr. 59, folio 40 r en 40 v.
2. Regale rechten zijn rechten, die onmiddellijk zijn afgeleid van de koninklijke rechten = regalia.
3. Akte van leenverheffing, RANB 's-Hertogenbosch, Huis-Archief Stapelen, inv. nr. 23

De gouden florijn van Florence uit 1252. Op de voorzijde staat Johannes de Doper afgebeeld en op de achterzijde staat een lelie

